

Список використаних джерел:

1. Васянович О.А. Правовий звичай як форма права у сучасних правових системах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.А. Васянович ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2010. – 18 с.
2. Теорія держави і права / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2015. – 468 с.
3. Вебер М. Конфуцианская жизненная ориентация / перевод с немецкого О.В. Кильдюшова. // Russian Sociological Review. – 2015. – Ч. 14. – № 3. – С. 113–135.
4. Ткачева Т.О. Кланово-семейный характер производственных отношений в странах восточной Азии (на примере Тайваня и Японии) / Т.О. Ткачева // Научные проблемы гуманитарных исследований. – 2009. – № 1. – С. 31–37.
5. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
6. Хавронюк М.І. Дещо про сутність кримінального права (інакший погляд) / М.І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – 2013. – 9-15 березня.
7. Хвостов В.М. Система римського права / В.М. Хвостов. – М. : Спартак, 1996. – 522 с.
8. Вороніна М.А. Взаємодія традиційного права країн Африки з ісламським правом / М.А. Вороніна // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 24. – С. 50–62.
9. Бачур Б.С. Права человека: от уникального опыта к правовой стандартизации / Б.С. Бачур, Е.В. Коч // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Правознавство. – 2012. – Т. 17. – Вип. 1/2. – С. 43–52.

ЗАЄЦЬ А. С.,
здобувач кафедри
загальнотеоретичної юриспруденції
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.1

САМОВИХОВАННЯ ЯК ФОРМА ТА ЗАСІБ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

У статті розкривається поняття самовиховання як форми правового виховання. Проводиться дослідження різних позицій учених щодо визначення форм правового виховання. Дається коротка характеристика різних видів пропаганди.

Ключові слова: *правове виховання, форми правового виховання, правове навчання, самовиховання, правове самовиховання, юридична практика.*

В статье раскрывается понятие самовоспитания как формы правового воспитания. Проводится исследование разных позиций ученых по вопросу определения форм правового воспитания. Дается краткая характеристика разных видов правовой пропаганды.

Ключевые слова: *правовое воспитание, формы правового воспитания, средства правового воспитания, правовое обучение, самовоспитание, правовая пропаганда, юридическая практика.*

The article deals with the concept of a legal self-education as form of legal education. Various opinions of scholars regarding definition of the forms of legal education are reviewed. Each form of legal propaganda is described in brief.

Key words: *legal education, forms of legal education, means of legal education, legal training, self-education, legal practice.*

Вступ. Однією з ефективних форм правового виховання, безперечно, є правове самовиховання, яке посідає особливе місце в підвищенні рівня правової свідомості та правової культури населення. Змістовне вивчення такої категорії теорії права, як правове самовиховання, відбулось не так давно: умовно можна вказати на 90-ті роки ХХ століття. Самовиховання є тим елементом, без якого неможливе формування особистості.

У науковій літературі можна знайти різні дефініції поняття «правове виховання». Так, дослідженням такої форми правового виховання, як самовиховання, займались низка вчених. Серед них можна назвати таких, як В.В. Головченко, Н.Ю. Коваленко, С.М. Легуша, П.В. Макушев, Д.Е. Тихомиров, В.І. Царенко, М.М. Цимбалюк, І.В. Осика, В.Ю. Швачка, М.Й. Штангрет та інші науковці, які здійснили значний внесок у теоретичне розроблення й вивчення цієї форми правового виховання.

Також серед учених існує певна дискусія щодо питання про те, чим є правове самовиховання: формою правового виховання або засобом правового виховання. Так, О.М. Кропанева називає ці явища (правову пропаганду, правове навчання, юридичну практику та самовиховання) засобами правового виховання [5, с. 25], а І.В. Осика – способами правового виховання [8, с. 135]; водночас А.В. Стаканков використовує поняття «методи правового виховання» [5, с. 140].

У юридичній літературі радянського періоду робились спроби розмежувати зазначені поняття. Наприклад, М.М. Галімов, розрізняючи «засоби» й «форми» правового виховання, вказував: «Якщо засоби правового виховання слугують каналами передачі ідейного змісту правовиховної роботи, то форми правового виховання є способом зовнішнього вираження змісту та постають насамперед як конкретні заходи або як типи конкретних заходів із правового виховання трудящих» [1, с. 108].

Постановка завдання. Варто звернути увагу на той факт, що сфери суспільного життя переплітаються між собою, доповнюють одна одну, взаємоіснують. А тому дослідженням такого явища, як «самовиховання», займались і займаються науковці не лише загальнотеоретичного, а й соціологічного, психологічного та педагогічного спрямування. Отже, дефініцію цього терміна можна шукати в працях учених, які займаються дослідженням різних сфер буття людини та суспільства.

Результати дослідження. Роль і значення наукової й практичної діяльності науковців, які займаються дослідженням та вивченням питання самовиховання, зокрема правового, є неосяжною, а тому підлягає особливій увазі.

Однак не варто забувати про те, що перші такі дослідження були здійснені в працях видатних філософів Стародавньої Греції. Дослідники епохи Стародавньої Греції звертали увагу на такі важливі сторони життя людей, як саморозвиток, самопізнання, самовиховання, а також необхідність дотримання законів і повага до них.

Ще вчення Демокріта базувалось на повазі до законів і самовдосконаленні. Закони, на його переконання, покликані забезпечити впорядковане життя людей у полісі. Проте щоб дійсно досягти цих результатів, необхідні відповідні зусилля з боку самих людей, а також їх покора закону. Демокріт стверджував: «Кращим із позиції доброчесності буде той, хто спонукається до неї внутрішнім потягом і словесним переконанням. Бо той, кого утримує від несправедливості [вчинку] закон, здатний таємно грішити, а тому, хто проводиться до виконання обов'язку силою переконання, не властиво ні таємно, ні явно здійснювати що-небудь злочинне. Тому будь-хто, хто діє правильно з розумінням і свідомістю, водночас буває мужнім і прямолінійним».

Значну кількість думок про самовиховання знаходимо в найвидатнішого філософа стародавнього часу – Арістотеля. Він розглядає найважливішу проблему самовиховання – ставлення людини до себе. На його думку, сила волі має допомагати розуму в подоланні афектів і пристрастей.

Велику увагу самовихованню у своїй діяльності приділяв Епікур, який стверджував, що життя людини як мистецтво полягає в надії на саму себе, у вмінні керувати своїми бажаннями, які знаходять відображення в прагненні до нормального фізичного розвитку, пізнанні світу й себе, спілкуванні з подібними собі з метою розвитку своїх духовних сил.

Близьких поглядів дотримувався також Демокрит. Зокрема, він стверджував, що людина може досягти моральної досконалості шляхом формування таких цінних якостей, як самопізнання, самоконтроль, здатність до розумного самообмеження, самодисципліна.

Величезною силою волі, прагненням до самовиховання відрізнялись багато інших представників античного світу. Г.В.Ф. Гегель писав, що такі видатні діячі Стародавньої Греції, як Перікл, Софокл, Фулідід, Сократ та інші, «розвинули свою індивідуальність, надавши їй своєрідного характеру, який став визначальною рисою їхньої сутності та єдиним началом, що проходив червоною ниткою через усе їхнє життя». Далі філософ наголошував: «Такі особистості не створені природою, а самостійно зробили себе тими, якими вони були; вони стали тими, якими хотіли бути, і залишились вірні цьому прагненню до кінця життя» [2, с. 200].

Платон також наголошував на необхідності правової самоосвіти після шкільного навчання. У праці «Протагор» він писав: «Коли дитина залишає школу, держава змушує її вчити закони та жити за їх зразками, а не за власною фантазією» [10].

З упевненістю можна стверджувати, що праці стародавніх учених позитивно вплинули на здійснення нових досліджень, присвячених такому процесу, як самовиховання, зокрема й правове.

Варто також звернутись до праць видатних науковців Нового часу. Серед них можна проаналізувати розвідку англійського філософа Дж. Локка «Деякі думки про самовиховання», у якій містяться думки з приводу того, що людина повинна розвивати й удосконалювати свою здатність діяти відповідно до моральних і правових норм. У розділі «Джентльмен має вивчати закони» мислитель наголошував на тому, що за відсутності знань про закони держави людина не може обіймати жодну посаду.

Відповідно, на переконання Дж. Локка, закон – це не будь-який припис, що походить від громадянського суспільства загалом або від установленого людьми законодавчого органу зокрема. Титул закону має лише той акт, який вказує розумній істоті на поведінку, що відповідає її власним інтересам і слугує загальному благу.

Дж. Локк описував правову самоосвіту як форму правового самовиховання та наголошував: «Для джентльмена, який не передбачає робити право своєю професією, правильний метод вивчення полягає в тому, щоб ознайомитись з основами <...> конституції та управління за старими книжками про звичаєве право й за творами деяких сучасних письменників, які на основі вказаних джерел зробили аналіз <...> управління. Отримавши правильне поняття про цей предмет, він має перейти до читання <...> історії, поєднуючи із цим вивчення законів».

І. Кант особливу увагу звертав на самооцінку кожної особистості. Він вказував на те, що джерелом самозміни є моральне переживання й праця людини, і стверджував: «Варто витратити зусилля на те, щоб здаватись кимось іншим, щоб згодом стати таким» [4, с. 25].

У другій половині XIX століття у філософському просторі починається новий підхід до розуміння існування людини, яка дедалі більшою мірою осмислюється як дієвий суб'єкт. Світ уже не розглядається як виключно об'єктивний і не залежний від свідомості й життя людини [3, с. 69].

Одним із яскравих прикладів філософії життя був Ф. Ніцше. Мислитель зауважував: «Ми всі носимо в собі криті сади, <...> і ми всі подібні на вулкани, для яких ще настане час їх виверження. <...> У людині тварина та творець поєднані воедино: у людині є матеріал, уламок, глина, бруд, нісенітниця, хаос; проте в людині є також творець» [7; 11, с. 9]. Зі змісту

цих висловлювань можна зробити висновок, що людина має значні внутрішні ресурси, які здатні вплинути як на неї саму, так і на навколишній світ.

Найбільше досліджень у сфері самовиховання було здійснено в межах педагогіки. Недарма педагогіку називають також «наукою про виховання» [6, с. 6].

Сам термін «самовиховання» почав застосовуватись науковцями лише із середини XIX століття, а до цього часу використовувався термін «самовдосконалення».

Аналіз праць педагогів-науковців надав комплексне уявлення про самовиховання як педагогічне поняття та дав змогу використати їх надбання під час висвітлення правового самовиховання як поняття теорії права.

В українській педагогіці існувало багато традицій, які походили з давнини та свідчили про необхідність дитини займатись самовдосконаленням, щоб посісти в дорослому віці гідне місце серед односельців, не відстати від інших у споконвічній селянській праці, у накопиченні певного добробуту, а найкраще – у піднесенні свого соціального стану. І в давні часи, і нині школа й батьки не можуть повністю навчити всього, чого вимагає від людини життя, багато залежить від кмітливості, ініціативності, визначення та розуміння особою своїх можливостей [2, с. 206].

У розвиток теорії й практики самовиховання великий внесок зробили представники вітчизняної педагогіки П.Ф. Каптерев, А.С. Макаренко, Л.І. Рувинський, С.Л. Рубінштейн, В.О. Сухомлинський, Л.М. Толстой, К.Д. Ушинський, В.М. Оржеховська та інші. На їхню думку, самовиховання – це один із найсуттєвіших факторів розвитку особистості; окрім того, лише те виховання вважається ефективним, яке пробуджує в кожній особистості потребу в самовихованні. І чим більш досвідченою стає особистість, тим більшу роль у її становленні має відігравати самовиховання. Водночас поняття розумового й морального виховання полягають у пробудженні серця та розуму осіб, яких навчають, а не в простому повідомленні інформації й порад. Ті поняття, які зазвичай визначаються як виховання та освіта, за детального аналізу виявляються здебільшого самовихованням і самоосвітою, а часто навіть прямою боротьбою самовиховуваного проти впливів на нього інших речей і людей [12, с. 209].

Незважаючи на те, що необхідність самовиховання завжди підкреслювалась у працях видатних філософів, психологів і педагогів, педагогічна наука радянського періоду ігнорувала стародавні здобутки, особливо якщо вони були пов'язані з релігією. Недооцінювались також праці «буржуазних» педагогів і психологів. Крім того, тоталітарний режим не сприяв належному розвитку самостійності в судженнях, мисленні та поведінці особистості. Самовиховання найчастіше зводилось до виховання дисциплінованості, характеру й волі, правил і способів поведінки [3, с. 69].

Висновки. Таким чином, правосвідомість потребує систематичного раціонального формування, стимулювання та позитивного соціального розвитку. Саме правове виховання в різних своїх формах виступає як система заходів, спрямованих на інтеграцію у свідомість людей політико-правових ідей, норм і принципів, що представляють цінності світової й національної правової культури.

Список використаних джерел:

1. Галимов М.М. Правосознание и правовое воспитание в развитом социалистическом обществе / М.М. Галимов. – М. : Мысль, 1973. – 184 с.
2. Главацька О.Л. Основи самовиховання особистості : [навч.-метод. посібник] / О.Л. Главацька. – Тернопіль, 2008. – 206 с.
3. Грищенко С.В. Історичний аспект самовиховання / С.В. Грищенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки». – Чернігів : Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2011. – Вип. 85. – С. 67–71.
4. Кант И. Лекции по этике / И. Кант. – М., 1990. – 431 с.
5. Кропанева Е.М. Теория и методика обучения праву : [учеб. пособие] / Е.М. Кропанева. – Екатеринбург : Изд-во Российского гос. проф.-пед. ун-та, 2010. – 166 с.

6. Мартиненко С.М. Загальна педагогіка : [навч. посібник] / С.М. Мартиненко, Л.Л. Хоружа. – К. : МАУП, 2002. – 176 с.
7. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла: сочинения / Ф. Ницше. – М. : Эксмо ; Х. : Фолио, 2002. – 848 с.
8. Осика І.В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І.В. Осика. – К., 2004. – 194 с.
9. Осташова В.О. Становлення правового самовиховання як категорії теорії права / В.О. Осташова // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 77–82.
10. Платон. Протагор / Платон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psylib.org.ua/books/plato01/15prota.htm>.
11. Стаканков А.В. Теорія і практика правового виховання в історії вітчизняної педагогічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / А.В. Стаканков. – Х., 2003. – 206 с.
12. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. А.И. Пискунов. – М. : Просвещение, 1982. – 582 с.

КОТУХА О. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
(Львівський торговельно-економічний
університет)

ГЕНТОШ Р. Є.,

старший викладач кафедри
цивільного права та процесу
юридичного факультету
(Львівський торговельно-економічний
університет)

УДК 342.31

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянуто питання щодо реалізації державного суверенітету в умовах регіональної інтеграції, зокрема, у зв'язку з утворенням Європейського Союзу. Аналізуються основні підходи до трансформації поняття і змісту державного суверенітету внаслідок регіональної інтеграції. Основна увага зосереджена на дискусійних і проблемних питаннях реалізації державного суверенітету членів Європейського Союзу в сучасних умовах.

Ключові слова: державний суверенітет, регіональна інтеграція, суверенітет, реалізація державного суверенітету, обмеження суверенітету, Європейський Союз, держава, міждержавні відносини.

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся реализации государственного суверенитета в условиях региональной интеграции, в частности, в связи с созданием Европейского Союза. Анализируются основные подходы к транс-

